

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.135:338.436

Лендел М.А.

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України,
завідувач кафедри менеджменту туристичного
і готельно-ресторанного бізнесу
Ужгородського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ЛІСОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ РЕГІОНУ

У статті обґрунтовано, що шляхом та формою подолання проблем лісового господарювання може стати реальна вертикальна інтеграція лісопромислового сектору на новій основі балансу інтересів його учасників, забезпечення тривалих економічних зв'язків між спеціалізованими підприємствами при збереженні господарської та юридичної незалежності. Доведено, що міжгосподарські територіальні об'єднання (інтеграційні структури), як взаємодоповнюючі суб'єкти лісопромислового виробництва, співпрацюючи між собою, формуючи замкнутий технологічний цикл великотоварного виробництва в лісовій галузі, шляхом реалізації завдань розвитку крупного бізнесу і малого підприємництва, здатні забезпечити зростання і реалізацію конкурентоспроможної продукції (товарів і послуг) при збереженні юридичної самостійності його учасників.

Ключові слова: інтеграційні зв'язки, суб'єкти господарювання, лісопромисловий комплекс, проблеми реформування, регіон, вертикальна інтеграція.

В статье обосновано, что путем и формой преодоления проблем лесного хозяйства может стать реальная вертикальная интеграция лесопромышленного сектора на новой основе баланса интересов его участников, обеспечения длительных экономических связей между специализированными предприятиями при сохранении хозяйственной и юридической независимости. Доказано, что межхозяйственные территориальные объединения (интеграционные структуры), как взаимодополняющие субъекты лесопромышленного производства, сотрудничающая между собой, формируя замкнутый технологический цикл крупнотоварного производства в лесной отрасли, путем реализации задач развития крупного бизнеса и малого предпринимательства, способны обеспечить рост и реализацию конкурентоспособной продукции (товаров и услуг) при сохранении юридической самостоятельности участников.

Ключевые слова: интеграционные связи, субъекты хозяйствования, лесопромышленный комплекс, проблемы реформирования, регион, вертикальная интеграция.

Постановка проблеми. У системі соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, в тому числі Закарпатської області, лісові ресурси, як складова природно-ресурсного потенціалу відіграють важливу роль. Окрім захисних водохоронних, ґрунтозахисних, рекреаційних, санітарних, гігієнічних, оздоровчих, природохоронних, естетичних функцій ліси слугують ефективним засобом поліпшення навколишнього природного середовища, можуть стати потужною конкурентною перевагою соціально-економічного розвитку регіону, засобом підвищення рівня життя населення.

Карпатський регіон є одним з найбільш заліснених в Україні. Тут зосереджено 21 % площі всіх

земель лісового фонду країни, або 2,3 млн га, і 29,4 % запасу деревини, або 0,5 млрд м³.

Важливим напрямом розумного і раціонального лісокористування є розроблення і реалізація наукових засад реформування лісо-ресурсної сфери в результаті формування і забезпечення функціонування інтеграційних структур лісопромислового комплексу. Шляхом та формою подолання проблем лісового господарювання може стати реальна вертикальна інтеграція лісопромислового сектору на новій основі балансу інтересів його учасників, забезпечення тривалих економічних зв'язків між спеціалізованими підприємствами при збереженні господарської та юридичної незалежності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Науково-теоретичним дослідженням проблемних питань раціонального і сталого управління лісами в системі природокористування та природоохоронної діяльності присвятили свої праці вітчизняні вчені Р. Бабич, О. Дзюбенко [1]; М. Бойко [2]; В. Голян [3]; Я. Коваль [4]; Б. Колісник [5]; М. Хвесик, О. Шубалий, Н. Василік [10] та ін. Однак, незважаючи на багатогранне висвітлення особливостей функціонування сфери лісокористування, додаткових досліджень потребують регіональні проблеми управління суб'єктами господарювання інтеграційних структур галузі.

Мета статті. Мета дослідження полягає у окресленні проблемних питань процесу формування інтеграційних зв'язків суб'єктів господарювання в лісопромисловому комплексі на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За даними Головного управління статистики Закарпатської області землі лісогосподарського призначення становлять понад 60 % площі області, з них землі лісового фонду – 724,2 тис. га (56,7 %), в тому числі вкриті лісовою рослинністю 657,8 тис. га (51,6 %). За лісистістю та загальним запасом деревини в лісових насадженнях понад 207 млн м³ область має найвищі показники серед регіонів України [9, с. 15].

Ретроспективний аналіз лісогосподарювання в області засвідчує, що починаючи із 1949 післявоєнного року мали місце безсистемні рубки лісу та грубе порушення технології лісозаготівель, коли в карпатських лісах застосовувалися суцільні рубки з вирубуванням у два-три рази понад науково-обґрунтовані норми. Навіть у 1956-1960 рр. сумарні рубки головного користування та рубки пов'язані з веденням лісового господарства становили щороку в середньому 3215 тис. м³.

Аналіз і еволюція трансформаційних процесів стану функціонування і розвитку лісопромислового комплексу області виокремлює окремі етапи спроб вдосконалити систему управління в галузі лісового господарювання. Зокрема, в 1959 р. в галузі були створені ліскокомбінати – комплексні лісові підприємства, які в своїй господарській діяльності забезпечували поєднання лісогосподарських, лісозаготівельних і деревопереробних процесів. Діяльність таких підприємств спрямовувалося на ефективне комплексне і раціональне використання лісосировинних ресурсів. Зазначені ліскокомбінати, як комплексні організаційні структури, відігравали позитивну роль у розвитку галузі аж до 1990 р., коли їх було переведено на повний госпрозрахунок і самофінансування, а лісове господарство – на фінансування з державного

бюджету. Однак, такі зміни в управлінні лісовим господарством, з слабким утвердженням засад ринкової економіки призвели до розвалу лісопромислового комплексу області.

Зважаючи на важливість забезпечення функціонування лісоресурсної сфери владні, управлінські та господарські структури області вже з перших років незалежності України прикладали зусилля щодо нового реформування лісового комплексу в контексті утвердження вимог ринкового господарювання. У 1994 р. науковцями і спеціалістами лісового господарства була розроблена, підтримана обласною радою народних депутатів і затверджена Кабінетом Міністрів України структура управління лісопромисловим виробництвом області.

Проте, за пропозицією Держкомлісгоспу України, в запропоновану систему управління були внесені певні зміни, і в 1995 р. було створено обласне управління лісового господарства та державні лісогосподарські підприємства, єдині постійні лісокористувачі без функції ведення рубок головного користування. Зазначена зміна в управлінні призвела до згорання робіт суб'єктами лісової сфери. За період 1995-2000 рр. щорічні площі рубок головного користування скоротилися майже вдвічі, а щорічна заготівля ліквідної деревини не перевищувала 460 тис. щільних м³, що на 430 тис. м³ менше показника 1990 р. Вже з 2001 р. Кабінет Міністрів України передав держлісгоспам і функції ведення рубок головного користування.

Отже, невдале реформування лісової галузі призвело до негативних наслідків у лісокористуванні. У 1995 р. до ведення лісозаготівель було допущено близько 450 суб'єктів господарювання, в тому числі і малі підприємства та приватні структури, які не мали відповідних технічних засобів для виконання лісозаготівельних робіт, що спричинило значні порушення в лісорозробках, зокрема екологічного характеру.

Недоліки і упущення в господарській діяльності суб'єктів лісокористування, наслідки невдалого реформування галузі чітко відображені в динаміці проведення основних робіт у лісовому господарстві області. За період 1991-2004 рр. різко скоротилися основні роботи в лісовому господарстві. До прикладу у 1999 р. за рахунок всіх рубок в лісовому господарстві було заготовлено 638 тис. щільних м³ ліквідної деревини, що на 1178 м³ менше показника 2015 р.

В послідуочі роки управління лісовим господарством області здійснювалося в рамках асоціації «Закарпатліс», в структурі якої 16 державних підприємств та обслуговуючі суб'єкти лісопромислової інфраструктури.

За останні роки, починаючи з 2010 р. обсяги вирубаного ліквідної деревини внаслідок збільшення рубок догляду пов'язаних з веденням лісового господарства перевершили обсяги вирубаного деревини в процесі рубок головного користування у 2 рази. За аналізований період різко знизилася площі захисту лісів від шкідників і хвороб біологічним методом. Потребують посиленої уваги і лісовідновні роботи. У лісовому господарстві слід дотримуватися нормативно дозволених щорічних обсягів заготівель деревини в лісах області на період до 2020 р. – це 577,7 тис. м³ ліквіду від рубок головного користування та 534,3 тис. м³ ліквіду від рубок пов'язаних з веденням лісового господарства, обґрунтованих у Програмі «Ліси України» у Закарпатській області на період 2002-2015 рр. [6] та Програмі розвитку лісового господарства Закарпатської області на 2005-2015 рр. [7].

У перехідний період до ринкової економіки, у процесі ринкової трансформації суб'єктів господарювання лісопромислового сектору регіону були розроблені відповідні програми реформування галузі, однак ці програми носили загальний характер, не були належно відпрацьовані з достатньою обґрунтованістю і повнотою. До того ж, у зазначених програмах не знайшли відображення проблеми реорганізації і створення ефективних вертикально інтегрованих структур лісопромислової сфери, які у процесі виробничої діяльності здатні відновити і розширити виробничі, технологічні та кооперовані зв'язки між лісозаготівельними і переробними підприємствами лісопромислового комплексу.

З позицій формування і функціонування інтеграційних суб'єктів господарювання у лісовій галузі, як зазначають науковці [10, с. 344], структура лісового сектору як окремого функціонально-територіального утворення в складі економіки України наразі не має чіткої організаційно-правової визначеності внаслідок дискусійності і недостатньої уваги до такого формату досліджень. Зміст значної кількості пропонованих програмних заходів при їх перенесенні на сучасну соціально-економічну ситуацію досить переконливо демонструє необхідність теоретико-методологічного і практичного вдосконалення постановочних завдань розробки, наукового опрацювання і практичного впровадження нових концептуальних засад стратегії розвитку лісового сектору України. Постає завдання саме на регіональному рівні визначення форм і методів, формування принципів побудови організаційно-економічного механізму господарювання новостворених інтеграційних структур в лісоресурсній сфері

з метою раціонального використання лісоресурсного потенціалу в лісогосподарському комплексі.

Реформування лісопромислового комплексу регіону лежить у площині реалізації структурної трансформації економіки держави, а етапи і пріоритети перебудови лісоресурсної галузі слід здійснювати з врахуванням екологічних, економічних та соціальних факторів.

У процесі забезпечення функціонування новостворених інтеграційних об'єднань у лісоресурсній сфері регіону слід враховувати дію таких стратегічних цілей: підвищення інтегрованості господарської діяльності суб'єктів лісоресурсної сфери; поєднання інтересів регіональних господарюючих суб'єктів із загальнодержавними інтересами; забезпечення конкурентоспроможності їх виробничої діяльності; формування внутрішнього ринку продукції лісу, задоволення попиту на деревину і продукцію на деревній основі за рахунок власного виробництва; формування регіональних ринків реалізації лісо продукції; розширене відтворення лісосировинних ресурсів; докорінне реформування господарського (економічного) механізму лісового комплексу; забезпечення повної та ефективної переробки лісо сировини; забезпечення зростання рівня якості життя населення регіону.

Реформовані лісопромислові комплекси, як інтегровані промислові структури, покликані забезпечити комплексний характер прийняття управлінських рішень, впровадити методологічні принципи комплексної еколого-економічної оцінки виробництва та лісогосподарської діяльності на основі результатів екологічної експертизи, екологічної діагностики і ситуаційного, еколого-маркетингового аналізу і екоаудиту.

Науковими дослідженнями [1; 4; 10] доведено, що система управління інтегрованими регіональними структурами в процесі галузевої реформи лісопромислового комплексу передбачає реалізацію таких заходів:

- підвищення ефективності управління лісовим господарством через запровадження принципів невиснажливого лісокористування та екосистемного підходу;
- забезпечення державно-приватної форми партнерства в лісогосподарській діяльності;
- залучення бізнесу до окремих видів лісогосподарських робіт і впровадження окремих інвестиційних проектів;
- на основі результатів інвентаризації основних засобів та обладнання і аналізу лісогосподарської діяльності низькоефективних суб'єктів галузі сформувані відповідні пропозиції для потенційних інвесторів;

- оптимізація зростання споживання деревини внутрішнім товаровиробником;
 - забезпечення пріоритету внутрішнього ринку над експортними поставками лісопромислової сировини;
 - розширення, залучення інвестицій в модернізацію лісозаготівель, розроблення важкодоступних лісових ресурсів, будівництво лісових доріг;
 - встановлення взаємовигідного партнерства суб'єктів лісозаготівлі з провідними деревообробними підприємствами регіону, їх залучення до фінансування лісогосподарських програм;
 - організація реалізації деревини виключно через біржові торги та аукціони;
 - за рахунок безвідходного виробництва використання лісосічних відходів, як сировини для біопалива [10, с. 188];
 - в умовах перехідного періоду формування вітчизняної економіки управління лісовим сектором потребує чіткого розмежування функцій і повноважень у сфері регулювання „лісових відносин“. Постає завдання здійснення, удосконалення управління лісогосподарським виробництвом відповідно з принципами економічної реформи та економічних методів управління на основі розроблення і законодавчого закріплення різного рівня управлінських структур у сфері лісового господарства, які б забезпечували задоволення загальнодержавних і місцевих потреб у продукції лісу та виробках із деревини;
 - у процесі господарської діяльності інтегрованих структур в лісопромисловому секторі рубка лісу повинна бути врівноважена з обсягами лісоексплуатації, величиною приросту, темпами лісовідновлення й розмірами лісоспоживання. Завдання лісового господарства – знайти шляхи усунення суперечності в системі «ліс-природа-економіка» на основі економічних важелів господарювання [1, с. 70].
- Реформування лісового господарства, як зазначає науковець Я. Коваль, та вихід його на прогресивні засади розвитку вимагає неухильного нарощування лісоресурсного потенціалу, поліпшення якості лісів, більш раціонального їх розміщення, посилення екологічних функцій лісових насаджень та збільшення вкладу галузі в економіку держави. Відмічене вимагає реалізації таких завдань [4, с. 72]:
- суттєвого збільшення площі лісового фонду як основи нарощування лісосировинних ресурсів, поліпшення природозахисних функцій, підвищення частки лісу в національному продукті;
 - формування ринковоорієнтованого організаційно-економічного механізму розвитку

лісового господарства, поліпшення інституціонального забезпечення галузі, відродження різних форм власності на ліси і різних форм господарювання, переходу лісогосподарського виробництва на рентні відносини, самофінансування і самозабезпечення;

- впровадження ринкової моделі управління лісовим комплексом, приведення її відповідно до вимог демократизації суспільства, централізації і децентралізації, виділення дворівневої форми управління: управління лісами, яке б виражало національні інтереси, і лісогосподарською діяльністю, що безпосередньо пов'язана з виробництвом лісопродукції і наданням послуг;

- подолання суперечностей, що виникли через низьку лісистість території між соціальними і екологічними чинниками та розбіжностями в лісоресурсній політиці.

В процесі розробки програми реалізації швейцарсько-українського проекту ведення лісового господарства у Закарпатті «FORZA» було чітко задекларовано, що основною метою є впровадження сталого, багатфункціонального лісового господарства в Закарпатті з особливою увагою до управління навколишнім середовищем, запобігання природних лих та поліпшення життєвого рівня місцевого населення.

В основу розробок ведення лісового господарства області, в рамках проекту «FORZA», було покладено досвід країн Європи, зокрема Швейцарії, щодо вибіркового рубання лісу з переформуванням одновікових деревостанів у різновікові. Науковцями доведено, що застосування цього методу ведення лісового господарства не призводить до погіршення стану довкілля, а навпаки сприяє його поліпшенню. Ці рубання не викликають різких змін лісового середовища, найбільше підходять до запровадження вимог концепції стійкого розвитку в лісогосподарське виробництво та, в цілому, наближають у часі утворення передлісових і пралісових екосистем – найбільш стабільних угруповань лісової рослинності.

Підприємствам лісового сектору області доцільно використати рекомендації кластерного аналізу для [8, с. 30]: раціонального і ефективного використання ресурсів і функцій лісу; оптимізації ланцюга забезпечення сировиною та послугами; стимулювання міжобласної кооперації; застосування нових технологій та оптимізації виробництва і збуту; підвищення продуктивності та конкурентоздатності; створення додаткових робочих місць за рахунок розширення асортименту продукції; створення асоціацій та кластерних структур (спільний маркетинг, формування експортних мереж,

координовані кампанії у засобах масової інформації); прийняття рішень про розміщення виробництва та інвестування.

Міжгосподарські територіальні об'єднання (інтеграційні структури), як взаємодоповнюючі суб'єкти лісопромислового виробництва, співпрацюючи між собою, формуючи замкнений технологічний цикл великотоварного виробництва в лісовій галузі, шляхом реалізації завдань розвитку крупного бізнесу і малого підприємництва, здатні забезпечити зростання і реалізацію конкурентоспроможної продукції (товарів і послуг) при збереженні юридичної самостійності його учасників.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження переконливо засвідчують, що в умовах становлення і розвитку ринкового господарювання, на сучасному етапі соціально-економічного розвитку адміністративних областей Карпатського регіону, актуальними є розроблення і реалізація наукових засад реформування лісоресурсної сфери шляхом формування і забезпечення функціонування інтеграційних структур лісопромислового комплексу на основі вертикальної інтеграції. Постає завдання на основі результатів поглибленого моніторингу здійснення аналізу і оцінка функціонування інтегрованих господарських суб'єктів лісової галузі, виконання заходів щодо оптимізації стадій виробничого

технологічного ланцюжка: лісозаготівля-лісопильне виробництво-виробництво виробів із деревини, налагодження торгово-збутової діяльності у процесі реалізації продукції лісу та лісопереробних підприємств.

В лісовій сфері найбільш прийнятною є позиція вертикально інтегрованих об'єднань, зокрема формування виробничо-промислово-торговельно-фінансово-інформаційно-маркетингового забезпечення функціонування регіонального лісопромислового комплексу.

Важливим є також, використання зарубіжного досвіду раціонального ведення лісового господарства країни та регіонів, впровадження в життя єдиної організаційно-технічної політики використання лісових ресурсів та лісовідновлення, застосування природозберігаючих технологій та екологічних підходів у лісокористуванні в рамках виробничої діяльності новостворених інтеграційних об'єднань.

За умов державної підтримки; та формування довгострокової стратегії переходу до принципів наближеного до природи лісівництва вже за кілька десятиріч років ми зможемо суттєво змінити стан закарпатських лісів як в екологічному плані, так і в економічному. Ведення лісового господарства має стати багатofункціональним, забезпечуючи не лише економічні, але й соціальні та екологічні потреби держави та її населення.

Список використаних джерел:

1. Бабич Р. Б., Дзюбенко О. М. Ліси Карпат – важлива складова еколого-економічної безпеки регіону. Сталій розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій. Тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. Редкол.: відп. ред. В. С. Кравців. Львів: І-нт регіональних досліджень НАН України, 2006. С. 68-71.
2. Бойко М. Сучасний маркетинговий підхід до комплексного використання лісових ресурсів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Економіка». 2009. Вип. 28, Ч. 1. С. 29-36.
3. Голян В.А., Шубалий О.М. Напрями вирішення проблем лісокористування. Економіка і держава. Міжнародний науково-практичний журнал. 2006. № 11. С. 44-47.
4. Коваль Я. В. Формування ринково-орієнтованого економічного механізму в лісо-ресурсній сфері. Сталій розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій. Тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. Редкол.: відп. ред. В. С. Кравців. Львів: І-нт регіональних досліджень НАН України, 2006. 196 с.
5. Колісник Б.І., Шубалий О.М. Еколого-економічна ефективність регіонального лісогосподарського комплексу (проблеми та шляхи підвищення): Монографія. Фенікс, 2008. 168 с.
6. Програма «Ліси України» у Закарпатській області на період 2002-2015 рр. Ужгород, 2002. С. 15.
7. Програма розвитку лісового господарства Закарпатської області на 2005-2015 рр. Ужгород, 2005. 20 с.
8. Прокладаючи нові шляхи. Швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства в Закарпатті FORZA. Ужгород, 2007. 38 с.
9. Статистичний щорічник Закарпаття за 2016 р. Ужгород, 2017. 480 с.
10. Хвесик М. А., Шубалий О. М., Василик Н. М. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу: механізм стимулювання інституціональне та інноваційно-інвестиційне забезпечення: монографія. Київ: ТОВ «ДКС», 2011. 498 с.

Lendyel M.A.

PROBLEMS OF THE FORMATION OF INTEGRATION LINKS OF THE ENTITIES IN THE TIMBER INDUSTRY COMPLEX OF THE REGION

In the process of realization of the tasks of socio-economic development of Transcarpathian region as a cross-border region and the establishment of market principles of management, of the significant importance is the search for ways of smart and rational use of forest resources, since the forest lands occupy a half of the territory of the region so the significant funds are being directed to the regional budget from the forestry. In this context, it is important to ensure the purposeful management of timber industry enterprises. The issue of substantiating of the forest management mechanism based on the formation of an institutional system of the complex use of forest resource potential in the market conditions arises. Analysis of the reforming and transformation processes of the state of functioning and development of the timber industry complex of the region outlines the separate stages of attempts to improve the management system in the sector of forest management. It is substantiated that the important direction of the reasonable and rational forest use is the development and implementation of the scientific principles of reforming of forest resource sector by forming and ensuring the functioning of the integration structures of the timber industry complex. It is acknowledged that the vertical integration of the enterprises is the way and form of overcoming the problems of the timber industry complex based on the balance of interests of its participants, providing of long economic ties among specialized enterprises while preserving economic and legal independence.

It is advisable for enterprises of the forest sector of the region to use cluster analysis recommendations for rational and efficient use of forest resources and functions, stimulation of interregional cooperation, application of new technologies as well as optimization of production and sales. It is proved that inter-farm territorial associations (integration structures), as complementary actors of timber industry complex, cooperating with each other and forming a closed technological cycle of the large-scale production in the forest sector through the realization of the tasks of development of large and small businesses, can provide growth and realization of competitive products (goods and services) while maintaining the legal independence of its participants.

Key words: integration links, business entity, timber industry complex, problems of reforming, region, vertical integration.

УДК 332

Ліба Н.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу
Мукачівського державного університету

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА АРХІТЕКТОНІКА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД

У статті обґрунтовано, що серед основних проблем формування інституціональної архітектури регіональної промислової політики в Україні є необхідність переходу до західного типу інституційної матриці (стійкої, історично сформованої системи базових інститутів, що регулюють взаємозв'язане функціонування основних суспільних підсистем – економічної, політичної й ідеологічної). В умовах поглиблення євроінтеграційних процесів українська економіка змушена протягом короткострокового проміжку часу запровадити власні інститути ринку, які ґрунтуються на принципах матриці Y типу, але адаптованої до українських реалій. Аргументовані принципи інституціональної архітектури регіональної промислової політики (холістичності, програмування, системності, дуальності, актуалізації, домінантності-компенсаторності, лабілізації, партнерства).

Ключові слова: інститут, інституції, інституціональна архітектура, регіональна промислова політика, концептуальний підхід.